

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕ
И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“

Билегт Баянмунх Бор Санджа

ЕТНИЧЕСКИЯТ ФАКТОР
В УПРАВЛЕНИЕТО НА СИСТЕМАТА
ЗА СИГУРНОСТ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 3.7. „Администрация и управление“,
докторска програма „Организация и управление
извън сферата на материалното производство“

Научен ръководител:
Проф. д-р Павел Павлов

Рецензенти:
Проф. д.ик.н. Гошо Петков
Проф. д-р Тилчо Иванов

Варна, 2017

Дисертационният труд е в обем от 211 страници и се състои от увод, три глави, заключение и списък на използваната литература, който включва 111 заглавия на български, английски и руски език.

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Администрация, управление и политически науки“ на факултет „Международна икономика и администрация“ и насочен за защита пред научно жури.

Авторът на докторската дисертация се обучава на самостоятелна подготовка в катедра „Администрация, управление и политически науки“.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на открито заседание на ..... от ..... часа в Заседателната зала на ВСУ.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в кабинет № 204 на ВСУ „Черноризец Храбър“ и на сайта www.vfu.bg.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въведение

Факт, който не подлежи на съмнение и с който и практики, и учени са съгласни, е, че в началото на ХХI век в средата за сигурност са настъпили и продължават да се случват промени. Факторите, които влияят върху националната сигурност, също търпят промени. Ето защо всеки опит те да бъдат осмислени, да бъдат изследвани, както и да се посочат начините за тяхното управление си заслужава усилието. Още повече, че в края на миналия век и в началото на настоящия се наблюдават процеси, които нямат аналог в историята на човечеството. Протича т.нар. процес на глобализация, който постепенно обхваща държавите от целия свят. В резултат на това се наблюдават промени, които се отразяват не само върху природната среда, която обитаваме, а най-вече върху социалната среда и върху отношенията между хората. Променят се правилата на съжителство между хората. Преструктурират се социални групи, нови актьори излизат на световната сцена, отмират роли на влиятелни досега актьори, проявяват се явления, непознати досега.

Казаното дотук показва, че има нужда от разбиране и целенасочено координиране на хаотичните процеси, за да се овладеят спонтанно възникващите реакции и огромната енергия да се концентрира в посока, обслужваща, а не разрушаваща обществото. Т.е. енергията да се насочи за повишаване на сигурността, а не за да се внася несигурност.

Всичко това се нуждае от задълбочен прочит и осмисляне, от сериозен научен анализ. Именно по този начин следва да се гледа на този дисертационен труд – като на своеобразно предизвикателство и опит да се доразвие разбирането за съвременната ситуация. Намирането на отговори на въпросите, които обществото настоятелно поставя, е особено важно и това предпоставя избора на темата на настоящия дисертационен труд.

2. Актуалност и значимост на темата на изследването

В основите на изследването стои предпоставката, че глобализацията създаде коренно нова среда за сигурност, като продължава да я променя. Тъкмо поради това се активират дълбоко заложените етнически корени, които се оказват ключов фактор, който наред с останалите влияе върху сигурността във всичките ѝ проявления и само при задълбоченото им познаване и адекватно отношение към тях може да се говори за ефикасно решаване на проблемите на сигурността. Този ключов фактор в новата среда за сигурност, повлияна от глобализационните процеси, започва да играе все по-важна роля и неговите прояви непосредствено се отразяват върху сигурността.

Оказва се, че процесът на формиране на дадена народностна група или нация не е без значение както за развитието на съответната държава, така и за отношението ѝ към останалите държави. Етническите компоненти, които участват във формирането на генофонда, по някакъв начин влияят върху поведението на хората, граждани на която и да е държава, както във вътрешнополитически, така и във външнополитически план. Наблюденията върху между-държавните отношения дори не в целия свят, дори не и в Европа, а само тук – на Балканите, по безспорен начин доказват това.

Дисертационното изследване е **актуално** и по още няколко причини:

На *първо място* процесите на глобализация пораждаат проблеми от икономическо, политическо и социално естество, които няма как да бъдат решени или поне преместени от точката на замръзване и да се задвижи тяхното решаване, ако не се отчитат и не започне решаването на етническите проблеми. А всичко това непосредствено влияе върху сигурността.

На *второ място* все още сме далеч от осъзнаването на факта, че етническото многообразие с всички положителни ефекти от това е конкурентно предимство не само за отделната нация, а и за света като цяло. То е мощен фактор за решаване на проблемите на сигурността, който трябва да бъде разумно използван.

На *трето място* дисертационното изследване се центрира върху един ставащ все по-болезнен проблем, а именно преодоляване на неразбирането, че всеки опит който и да е етнос да бъде

потискан или изолиран от световните процеси за сметка на останалите поражда реверсивен, понякога не много осъзнат агресивен отговор за запазване на статуквото. Това разбиране следва да се превърне в социална практика на подкрепа и развитие на всеки етнос, а не в опити за неговото игнориране. Така се увеличават ресурсите, които могат да бъдат впрегнати в укрепването на сигурността.

Предлаганият дисертационен труд разглежда сигурността през призмата на етническият проблем, активиран в зрими форми от процесите на глобализация. Сигурността в глобализацията се свят и каузалната верига “глобализация – етнически проблеми – сигурност” като особено важни за нормалното развитие и съществуване на всяка държава са представени в съответствие със съвременното им състояние. В настоящия труд намират място проблемите на политиката за етносите, глобализацията и устойчивото развитие на съвременното общество.

В дисертационното изследване се анализира управлението на процесите и отделянето на ресурси като теоретична основа за изясняване на въпросите, свързани с управлението и регулирането на социалните проблеми. Държавната политика, а и политиката на международната общност и непосредственото им влияние върху сигурността на регионите и от там върху националната сигурност също са обект на изследване. Обсъждат се добрите практики и пътищата за преодоляване на проблемите, свързани с нормалното функциониране и развитие на етносите.

Съществено място в разработката е отделено на пряката връзка между оптималните политически решения и добрите практики при работата с етносите с елементите на сигурността. На обстоен анализ се подлагат въпросите за възникването и функционирането на групови реакции и поведения, включително и такива с политически характер, засягащи пряко сигурността и основани на психологически елементи с етнически произход.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на настоящото изследване е сигурността в многоаспектното ѝ проявление, повлияна от процесите на глобализация, а **предмет** са факторите, с основен акцент върху етническият, за оптимизиране на влиянието върху средата за сигурност.

4. Изследователски проблем

Изследователският проблем в дисертационния труд е породен от пренебрежението към етническият фактор, който, както се оказва, е един от важните фактори на сигурността води не само отделни държави и региони, а в определен аспект и целият свят към генериране на проблеми с непредвидими и често трудно контролируеми последици, чието разрешаване в бъдеще ще изисква разходването на огромни ресурси, които могат да бъдат насочени за разрешаване на действително насъщни нужди. Така новата среда за сигурност, повлияна от глобализационните процеси, ще бъде овладяна и основните фактори, които влияят върху сигурността, ще бъдат поставени под контрол или най-малкото ще бъдат непрекъснато наблюдавани.

5. Авторова теза

Работната хипотеза, при която се извършва изследването, е, че ако се отчита етногенезисът и се постигне оптимално управление на етническите проблеми в държавите като елемент от националната сигурност, те ще се превърнат в генериращи сигурност за гражданите, от една страна, а от друга, това е пътят за постигане на постоянна и висока сигурност в регионален и световен мащаб.

6. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта пред настоящото дисертационно изследване е на основата на системен анализ на процесите на глобализация, на факторите на сигурността и на капацитета на обществото да се справи с нарастващите проблеми, да се формулират възможните подходи за управление на етническият фактор като съществен за повишаване на сигурността както в национален, така и в регионален мащаб.

За постигане на поставената цел в дисертационния труд се решават следните **изследователски задачи**:

– Да се изследва съвременното състояние на теорията за сигурността и се определят ключовите фактори за нейното постигане.

– Да се изследват процесите на глобализация като източник на екологични проблеми.

– Да се проучи опитът от прилагането на мултиетнически модели и се опишат добрите практики по управление на участието и насочване на влиянието на етносите върху сигурността.

– Да се анализира дейността по управление на влиянието на етническите проблеми върху сигурността в контекста на конкретни случаи на Балканите.

– Да се разкрият възможности за подобряване на управлението на етническите проблеми в държавите като фактор на регионалната и националната сигурност.

7. Методология на изследването

За постигане на поставената цел и за решаването на научно-изследователските задачи са използвани разнообразни методи на научно познание, като: теоретичен анализ, системен анализ, изучаване на документи, наблюдение, анкети, интервюта и анализ на казуси.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата и обемът на дисертацията се определят от характера на целите и задачите и представят логиката на изложението. Дисертационният труд е с обем 211 страници и се състои от увод, три глави, заключение и използвана литература. Списъкът на използваните източници включва 111 заглавия на български, руски и английски език.

Структура на дисертационния труд

УВОД

Глава ПЪРВА. СЪВРЕМЕННИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

1.1. Управление на глобализационния процес. Глобални правила и политика

1.2. Глобализация и човешки потребности. Социални измерения на глобализацията

1.3. Глобална общност. Миграция и интеграция

1.4. Последици от глобализацията

1.5. Кризите като резултат от глобализацията

Глава ВТОРА. СИГУРНОСТТА В ГЛОБАЛИЗИРАЩИЯ СЕ СВЯТ

2.1. Същност и съдържание на сигурността

2.2. Фактори за укрепване на сигурността

2.3. Социеталната сигурност – ключов аспект на сигурността

Глава ТРЕТА. ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕТНОГЕНЕЗА – КОНФЛИКТ В ТЪРСЕНЕТО НА СИГУРНОСТ

3.1. Каузалната верига „етногенеза – социално поведение“ – основа за съхраняване на националния образ в процеса на глобализация

3.2. Идентичност – същност, начини на формиране и конфликти

3.3. Мултикултурната идентичност като фактор за социеталната сигурност

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода на дисертацията е обоснована темата, аргументирани са актуалността и значението на темата на изследването, поставени са проблеми на изследването, определени са целите и конкретните задачи на дисертационния труд. Описани са методите на изследването и информационната база материали.

В първа глава, озаглавена „Съвременни измерения на глобализацията“, са анализирани различни схващания за процесите на глобализация, протичащи на съвременния етап, отражението ѝ върху човешките потребности, т.е. социалните измерения на глобализацията, както и социалните последици.

В параграф 1.1. „Управление на глобализационния процес. Глобални правила и политика“ са изследвани ключовите характеристики на глобализацията. Показано е как последните десетилетия на миналия век и началото на настоящия са белязани от процеси, които не са наблюдавани в световната история досега.

Появили се и обхванали отделни групи държави и региони, те се разпростряха върху целия свят. Учените ги определиха като феномен, който изглежда е с необратими последици, преживявани в отделни техни прояви като негативни. Става въпрос за феномена глобализация. Глобализацията е “процес на трансформации под различни форми”. Под “глобална система” се разбира, че светът, възприеман като цяло, е изграден от подсистеми, които се подчиняват на определени правила и закономерности. Традицията за възприемане на света като сложна система включва три негови компонента: природа – човек – общество. Глобализацията, която ХХ век донесе на човечеството, прибавя още един елемент – технологията, с което съвременната глобална система добива следния вид: природа – човек – общество – технология.

От гледна точка на хронологията глобализацията се появява като “продукт” на двадесетото столетие и е един вид неговата емблематична характеристика. Същевременно проблемите, които се описват като глобални, не могат да бъдат решени с еднократни действия, а тяхната продължителност може да засегне няколко поколения.

В края на краищата ставаме свидетели как глобализацията се превръща от трудно забележима тенденция, зародила се през ХХ век, в движеща сила на епохата, бележеща навлизането в третото хилядолетие. Глобализацията обхваща “целия свят от човешки същества като мигновена и постоянна реалност”. Тя е свързана с множество явления, пораждащи нееднозначни последствия, от които по един или друг начин зависи нашето бъдеще. Понастоящем глобализацията предизвиква противоречива реакция както сред отделните нации, така и на международно равнище. Бъдещето и съдбата на планетата очевидно изискват да се преосмисли глобализацията.

Глобализацията даде импулс на процеса на дълбоки преобразування, които засягат всички и всеки. Благодарение на новите технологии, изискващи по-голямо отваряне на политиката днес, повече от всякога, светът е много по-взаимно зависим. Това се отнася не само за икономическите отношения – търговия, инвестиции, финанси и организация на производството в глобални мащаби, но и за социалните и политическите взаимовръзки между организациите и частните лица по цялата планета.

Съвременният процес на глобализация води към доста нееднородни резултати както вътре в страните, така и между тях. Създава се богатство, но въпреки това твърде много страни и народи не могат да се възползват от неговите предимства. Много от хората се намират в клещите на неформалната икономика и са лишени от каквито и да било формални права или живеят в най-бедните страни, безцелно съществуващи и практически изключени от глобалната икономика. В икономически развитите страни някои работници и общини също изпитват върху себе си отрицателните последици на глобализацията, като осъзнаването на това неравенство още повече се засилва от революцията в глобалните комуникационни системи.

В главата е направен опит да се докаже, че процесите на глобализация, ако се спазват глобални правила и ефективни политики, са управляеми.

Това, което обаче се наблюдава, е, че съвременната международна политика не е способна адекватно да реагира на задачите, възникващи в процеса на глобализация. Над социалните аспекти преобладават мерките за отваряне на пазарите, както и финансовите и икономическите съображения. Официалната помощ за целите на развитието далеч не покрива дори минималните норми, които са предвидени в Целите в областта на развитието, формулирани в Декларацията за хилядолетието, и не може да реши изострящите се глобални проблеми. Недостатъчно ефективно функционира и многостранната система, отговаряща за разработването и осъществяването на международната политика. Тя страда от политическо късогледство като цяло и освен това е недостатъчно демократична, прозрачна и подотчетна.

Поведението на националните държави като глобални участници в процеса на управление се явява предопределящ фактор за качеството на глобалната мрежа на управление. Степента на тяхната привързаност към идеите на многостранността, универсалните ценности и общите цели, способността им да реагират на междудържавните последици от тяхната политика, както и значението, което те придават на глобалната солидарност, са жизненоважни фактори, предопределящи качеството на глобалната система за управление. Методите на провеждане на вътрешните им дела оказват въздействие върху това, в каква степен хората ще могат да

се възползват от преимуществата на глобализацията и ще бъдат защитени от негативните ѝ последици.

Очевидно е, че националните методи на управление трябва да бъдат усъвършенствани във всички държави, като в международен план вече е постигнат широк консенсус относно задачите, които предстои всички да решат в най-близко време. При това в някои страни те трябва да претърпят по-широки радикални изменения, отколкото в други.

Политиката трябва на първо място да е насочена към удовлетворяване потребностите на хората там, където те живеят и работят. Именно затова трябва да се оказва пълно съдействие на местните общини посредством предаването в техни ръце на властта и ресурсите, а така също и чрез разширяване и укрепване на местния икономически потенциал, културна самобитност и спазване правата на коренните народи.

Националните държави трябва да укрепват регионалното и субрегионалното сътрудничество в качеството му на основен инструмент за развитие и осигуряване на достойно място в управлението на процеса на глобализация. В процеса на регионална интеграция първостепенно място трябва да имат социалните аспекти.

В параграф 1.2. „Глобализация и човешки потребности. Социални измерения на глобализацията” е отделено място на социалните измерения на глобализацията. Това е така, защото за мнозина глобализацията означава разрушаване на традиционния начин на прехрана и местните общности и съдържа в себе си заплаха за опазването на околната среда и културното разнообразие. Колкото повече текущият процес на трансгранично взаимодействие и взаимосвързаност набира скорост, толкова повече се разширяват дискусиите не само за неравенството между страните, но и за неравенството вътре в страните, както и за неговото влияние върху хората, семействата и обществото. Тревогата по тези въпроси представлява сърцевината на политиката. Дебатите за глобализацията бързо се превръщат в дебати за демокрацията и социалната справедливост в глобалната икономика.

Глобализацията отвори врати за много блага. Тя съдейства за развитието на отвореното общество и отворената икономика и насърчава свободния обмен на стоки, идеи и знания. В много части

на света процъфтяват новаторството, съзидателността и предприемчивостта. Усъвършенстването на комуникациите повиши степента на информираност за правата и индивидуалните особености и придаде сила на социалните движения, насочени към мобилизиране на общественото мнение и засилване на демократичната отговорност. В резултат от това започна да се появява истинска глобална съвест, чувствителна към несправедливостите, свързани с бедността, дискриминацията на половете, детския труд и влошаването на околната среда навсякъде по света.

В същото време нараства загрижеността за насоката на развитие на глобализацията. За мнозина нейните предимства са твърде далеч, докато заплахите от нея са твърде реални. Непостоянният характер на глобализацията застрашава както богатите, така и бедните, защото се произвеждат огромни богатства, но коренните проблеми на бедността, изключването от обществото и неравенството продължават да съществуват. Корупцията е широко разпространена. Отворените общества са застрашени от глобалния тероризъм, а бъдещето на отворените пазари все повече се поставя под съмнение. Глобалната система на управление е в криза.

В действащите механизми на глобалната икономика са заложени дълбоки и устойчиви несъответствия, които са етически неприемливи и политически несъстоятелни. Те са свързани с коренното несъответствие между икономиката, обществото и формата на управление. Икономиката все повече става глобална, докато обществото и политическите институти остават в голяма степен местни, национални или регионални. Нито един от съществуващите глобални институти не осигурява достатъчен демократичен надзор над глобалните пазари и не отстранява основните прояви на неравенство между страните. Тези несъответствия посочват необходимостта от усъвършенстване на институционалните основи и политика. Несъответствието между икономиката и състоянието на обществото подкопава усещането за социална справедливост.

В повечето страни расте пропастта между реалната глобална икономика и разширяващата се местна неформална икономика. Мнозинството от хората в света, които живеят и работят в неформалната икономика, продължават да са изключени от прякото участие в дейността на пазарите и в глобализацията на справедлива и равна основа. Те не се ползват с никакви имуществени или други

права, както и с никакви възможности и ресурси, които са им необходими за осъществяването на продуктивни икономически сделки. Благата на глобализацията се разпределят неравномерно както вътре в страните, така и между страните. Нараства поляризацията между печеливши и губещи. Разширява се пропастта между богатите и бедните страни.

Съществува несъответствие и в глобалните правила, които в някаква степен трябва да регулират живота на хората. Икономическите правила и институти преобладават над социалните правила и социалните институти, като ефективността на съществуващите правила и на самите институти изпитва глобалните реалности на днешния ден. Осъществява се либерализация на търговията с промишлени стоки, докато в същото време селското стопанство се намира под протекция. Стоките и капиталите се движат много по-свободно през границите, отколкото хората. Във време на кризи развитите страни имат по-големи възможности за избор за провеждане на макроикономическата си политика, докато в същото време развиващите се страни са сковани от исканията за структурно приспособяване. Много често международната политика се провежда, без да се отчитат националните особености. Днешните правила на световната търговия често пъти са в полза на богатите и силните и могат да работят срещу бедните и слабите, независимо дали това са страни, компании или общности от хора.

В много страни натискът върху международните пазари се разглежда като явление, което стеснява вариантите на националната икономическа политика. Много хора смятат, че това ограничава националния суверенитет и прехвърля властта от избраните правителства към транснационалните корпорации и международните финансови институции.

Социалните измерения на глобализацията включват:

1. Процес на глобализация, основан на универсално споделени ценности, който изисква всички участници (включително държавите, международните организации, бизнесът, гражданското общество и медиите) да поемат своята отговорност, като икономическото развитие се основава на спазването на човешките права.

2. Международното задължение да се осигурят основните материални и други искания, гарантиращи човешко достойнство за всички, закрепени във Всеобщата декларация за правата на човека;

ликвидирането на бедността и постигането на Целите за развитие през хилядолетието.

3. Устойчива траектория на развитие, която създава възможности за всички, за устойчив начин на прехрана и заетост, съдейства за равенството между половете, съкращава неравенството между страните и народите и гарантира по-голяма съгласуваност на икономическата, социалната и екологичната политика.

4. По-демократично управление на глобализацията, което гарантира по-голямо право на глас и участие, както и подотчетност, като едновременно с това осигурява пълно зачитане на правомощията на институтите на представителната демокрация и върховенството на закона.

Културата е мощен символ на самобитност и принадлежност, ето защо глобализацията трябва да води до многокултурно разнообразие, а не до уеднаквяване, нежелана интеграция или статично запазване. Тя трябва да е процес на творческо преопределяне, в което глобалните и местните традиции и начин на живот се обединяват, за да възсъздадат нови форми на всички равнища. Целостта и самостоятелността на различните национални и местни култури трябва да бъдат признати като източник на увереност и енергия, който дава възможност на хората да предприемат творчески начинания през границите.

В крайна сметка, общата привързаност към справедлива и открита за участието на всички глобализация трябва да се основава на разбирането за човечност и обща планета. Такова схващане днес е налице и е основа за стабилни национални общности и държави. Ние имаме все по-глобална икономика, но сме далеч от това, което представлява глобална общност.

В параграф 1.3. „Глобална общност. Миграция и интеграция” се ацентрира върху факта, че глобалните мрежи обединяват различни групи хора, като младежки и потребителски сдружения, фермери, учени, учители, юристи и лекари, жени и представители на коренно население. Тези зараждащи се мрежи създават все по-тесни връзки помежду си благодарение на общите интереси или убеждения. Вече се осъществяват много инициативи, насочени към решаване на общите проблеми. Те се простират от управлението на Интернет до въпросите на равенството на половете, миграцията, здравеопазването и личната сигурност. Новите технологии и

мрежите, които те поддържат, създават условия за разширяване и подновяване на формите на взаимодействие.

За осъществяване на възможностите на глобализацията е необходимо народите и страните да инвестират в образованието, професионалното обучение и натрупването на технологични възможности, да се реформират системите на образование и да се води борба с неграмотността.

Широко безпокойство предизвикват и въпросите на миграцията както в страните, приемащи мигранти, така и в страните, изпращащи мигранти. В много страни с ниски равнища на доходите на населението се отправят критики срещу препятствията пред пошироката миграция за промишлено развитите страни; изразява се тревога от “изтичането на мозъци”, което подкопава усилията за укрепване на националните възможности. Мигрантите от всички региони, особено жените, често пъти биват въвличани в нелегалната икономика в страните на пребиваване, което ги прави уязвими за експлоатация. Необходима е по-справедлива основа, регулираща движението на хора.

В параграф 1.4. „Последици от глобализацията” са анализирани последиците от глобализацията. В предходните параграфи беше доказано, че глобализацията е сложно явление, което има дълбоки последици. Затова не е учудващо, че терминът “глобализация” придоби много емоционални констатации и стана горещо оспорвана тема в рамките на съществуващата политическа дискусия. На единия полюс глобализацията се разглежда като неустоима и благоприятна сила за постигането на икономическо благополучие на народите в света. На другия полюс я обвиняват като източник на всички съвременни злини.

Второто десетилетие на XXI в. ще наложи справяне с неравномерната концентрация на населението в ЕС и миграционните процеси в него. Очаква се населението в работоспособна възраст да намалее, както и демографски срив в някои от засегнатите райони. Това ще доведе до намаляваща работна сила и по-високи разлики в доходите, а регионалната политика следва да посочи път за териториално сближаване и справяне с негативните последици от урбанизацията.

Икономическият растеж на регионите след 2020 г. ще означава и повишаване на уменията на хората, запазване на конкуренто-

способността на пазара на труда, подобряване на регулаторната среда с цел постигане на териториално сближаване и по-добри условия за предприемачество.

Друго сериозно предизвикателство пред ЕС след 2020 г. ще бъде справянето с последиците от климатичните промени, които влияят върху икономическите, социалните и екологичните системи. За районите, изложени на риск от наводнения, крайбрежна ерозия, изтощение на почвата и сушата, ЕС трябва да изработи стратегия за диверсификация на традиционните икономически дейности.

Въпреки това широко възприето е, че ключовите характеристики на глобализацията са либерализацията на международната търговия, разширяването на преките чуждестранни инвестиции и появата на масивни трансгранични финансови потоци. Резултатът от това е засилване на конкуренцията на световните пазари. Общопризнато е също, че това е следствие от обединения ефект на два основни фактора: политическите решения, насочени към намаляване на националните препятствия пред международните икономически сделки, и влиянието на новите технологии, особено в сферата на информацията и комуникациите. Тези изменения създават условия, благоприятни за настъплението на глобализацията.

Влиянието на новите технологии придава особен характер на настоящия процес на глобализация в сравнение с подобни епизоди в миналото. Значително се намаляват естествените прегради във времето и пространството. Рязко се съкрати стойността на движението на информация, хора, стоки и капитали по целия свят и при това глобалните комуникации станаха евтини и мигновени и все повече поевтиняват и се ускоряват. Пазарите днес са глобални по своя мащаб и включват все по-разширяващ се асортимент от стоки и услуги.

Друга отличителна черта на настоящия процес на глобализация е свързана с това, което в нея явно отсъства. За разлика от миналите епизоди на глобализация, които са се характеризирали с масивно трансгранично движение на хора, днес то в голяма степен е изключено, но стоките, фирмите и парите твърде свободно пресичат границите.

Въпреки бързия растеж на потоците от преки чуждестранни инвестиции към развиващите се страни обаче те продължават да са доста концентрирани в приблизително десет от тези страни.

Някои народи са запазили естествения си начин на живот, но останалата част от човечеството от първите географски открития насам системно ги потиска и унищожава. Така през последните двеста години силно са намалели десетки индиански, африкански и азиатски племена, а много от тях напълно са изчезнали. Земите им са разграбени и опустошени, превърнати в бuniще, където мултинационалните компании днес изнасят токсичните си отпадъци и замърсяващата си дейност.

Екологичният конфликт е много сложен. Той е свързан с навлизането на технологиите сред хората и създаването на изкуствен свят, който няма аналог в природата.

Екологичният конфликт все повече става иманентен. Той е свързан със съвременната икономика и политика на природоползване и води до влошаване на здравето на населението, рязко намаляване на продължителността на живота и възникване на нови социално уязвими групи в обществото. Сигурността е критерият, мярката за успешния изход от конфликта.

Глобалните социални и екологични предизвикателства носят в себе си всички аспекти на проблемите и противоречията на взаимодействията на човека и обществото с природата – на ниво човек (личност, гражданин), на ниво страни (отрасли, производства и структури на обществото), а така също в регионални и глобални мащаби, застрашаващи съществуването и устойчивото развитие на цивилизацията. Тези три нива на противоречия – човекът природоползвател и природата на региона, общество и природа на страната, човечество и природа на биосферата на Земята, са в основата на трудно прогнозируеми и даже непредсказуеми конфликти в национален, регионален и глобален мащаб.

Параграф 1.5. „Кризите като резултат от глобализацията”

Човечеството в своята жизнена дейност отдавна се сблъсква с различни кризисни явления. Цялата история на цивилизацията практически се е свеждала до това, че индивидите, народите и цели страни са попадали в кризи, търсели са от тях най-рационални изходи и с по-големи и с по-малки загуби са се опитвали да ги преодолеят. Човекът най-често е бил жертва на кризи, породени от мощни външни сили. В по-ново време човекът се превърна в мощен фактор за глобални кризи. Съвременният човек не само страда от кризите, но и ражда или провокира тяхното проявяване. През

всички исторически периоди кризите са били предмет на особено внимание у хората. Още в митовите на древните човешки общества е дадено подробно описание на наводнение, земетресение, суши, пожари, на други социални бедствия, свързани с войни, тирания и др.

В историческото развитие на съвременната цивилизация са налице множество кризисни явления, класификацията на които дава възможност по-дълбоко да се изяснят тяхната природа и характерни особености и свойства, а също да се определят най-ефективните начини за тяхното преодоляване и използване в качеството на ускорител на обществени изменения.

Във **втора глава**, озаглавена „**Сигурността в глобализацията се свят**“ се разглежда съвременното състояние на теорията за сигурността. Разкрити са нейната същност и съдържание. Посочено е, че сигурността във всичките ѝ измерения все повече се превръща както в главен проблем за всеки човек, така и в предизвикателство пред изследователите. Съвременният човек все повече осъзнава собствената си потребност от сигурност и поради това претенциите на хората към управляващите ги нарастват, тъй като вътрешната и външната политика, независимо какви цели преследват, в края на краищата се оценяват по това, дали сигурността на държавата, обществото и хората нараства или поне не намалява. Ако в резултат на неправилна политика несигурността се увеличава, то проблемните ситуации, в които функционират хората, също се увеличават. Това води до снижаване на качеството на живот, което означава, че нещо основно в самата стратегия на обществото по отношение на неговата сигурност е сбъркано.

В параграф 2.1. „Същност и съдържание на сигурността” се акцентира върху това, че за всяка жива система е естествен стремежът към повече сигурност. Ако дадена система е в неравновесие или в такова неустойчиво равновесие, при което най-малкото въздействие върху нея може да я извади необратимо от него, логично не може да се говори за сигурност на тази система, по-скоро сигурността ѝ достига своя минимум, а несигурността ѝ – своя максимум. Ако обаче системата е в устойчиво равновесие, така че при всяко въздействие тя, дори да се отклони от равновесното си положение, след кратки колебания отново се връща в него, то

тогава сигурността ѝ е в своя максимум, а несигурността ѝ – в своя минимум.

В несигурност хората си приличат, в смисъл, че състоянието и реакциите им са подобни: стрес, страх, отчаяние, чувство за безизходица, повишена мнителност, раздразнителност. Колкото повече се задълбочава несигурността, толкова по-малко значение има каква е била първопричината за нея – дали е влошаване на здравето, финансови затруднения, емоционален срив, или нещо друго. Човекът губи мотивация, ръцете му се отпускат, всичко изглежда напразно, без смисъл.

Обратното – при сигурност всички хора са различни. Тогава е твърде важна първопричината – какво именно е направило този или онзи човек по-сигурен. Вникнем ли в твърдението „по-сигурен“, ще се окаже, че при гарантирана сигурност то означава вече по-здрав или по-богат, или по-уверен, или по-влюбен и т.н. Подчертава се най-често тъкмо онова, което е липсвало преди на човека и го е карало да се чувства несигурен. В отличие от несигурността, където различните ѝ източници от един момент нататък въздействат еднакво, при сигурността различните ѝ източници въздействат всеки по своему. Ако едно от измеренията на сигурността бъде подобро от въздействието на даден източник, то той може да окаже благотворно влияние и на някои други измерения (например професионалната сполука може да породи стремеж за емоционални завоевания), но това не винаги е задължително. Даже при изключително добре гарантирана сигурност някои неща у човека могат да вървят отлично, други – едва-едва. Подемът в едно отношение рядко води към подем във всички други отношения, за разлика от несигурността, когато рухването на една опора повлича цялата структура.

В основата на сигурността е състоянието на стабилност и функционална ефикасност на държавата с нейните структури във вътрешен и в международен план, което се гарантира от действията на държавните институции, конституционно отговорни за това. Дефинирана е и гражданската сигурност – като състояние на законност, при което са защитени животът, свободите, здравето и имуществото на гражданите от асиметрични заплахи с военен или невоенен характер, от природни, технически или комбинирани вредни фактори, от пътни, производствени и битови инциденти, както и от нарушения на обществения ред.

В параграф 2.2. „Фактори за укрепване на сигурността” на анализ са подложени факторите за укрепване на сигурността. Той се основава на анализа на системата за сигурност, при който е необходимо специално да се подчертае, че тя не е механичен сбор от структури, норми и хора. По своята същност и съдържание системата за сигурност е изключително сложна организация с много силни взаимни връзки, ефективна координация и качествено управление на процесите. Тя е уникален комплекс с многопластова структура. При нея съществуват различни нива на подчиненост, които трябва категорично да доведат до необходимия синергетичен ефект, който значително повишава капацитета и възможностите ѝ до такава степен, че тя, когато съществува, преминава в качествено ново състояние. Системата за сигурност е не просто събиране на ефектите от функционирането на различните елементи, а мултиплициран ефект от техните способности за генериране на сигурност.

В системата за сигурност всичко е важно, всеки елемент има значение и не бива да бъде подценяван, правен или отчитан „на парче”, защото тази система е натоварена с огромна отговорност – да поддържа цялата дейност на държавата, обществото и гражданите в нормално и работещо състояние. Затова тя трябва да бъде модерно и гъвкаво структурирана, интелигентно и ефективно контро-лирана, разумно и отговорно управлявана.

Системата за сигурност, като всяка толкова сложна адаптивна система, се нуждае от мултифункционален субект на управление, който да обработва още на най-ранен етап сигналите, постъпващи от „сетивата” на тази система, да залага на децентрализацията, а не на централизацията, както и на координацията, вместо на командването, да разработва алтернативни стратегии за поведение, да управлява рисковете, а не да върви след събитията по методите „проблем–реакция” и „проба–грешка”. Науката за сигурността е базирана на разбирането, че именно държавата е ключовият елемент в субекта на управление на системата за сигурност; държавата е основният фактор за комплексен и интегративен мениджмънт на тази система; държавата е главният производител на сигурност.

Към системата за сигурност има едно неизменно изискване – да съхрани при всички обстоятелства способността си да действа в автономен режим и да може да оптимизира своето функциониране винаги когато националната сигурност е застрашена. Очевидно е, че

запазването на такъв капацитет зависи от това дали държавата е изолирана (или неутрална), или е част от по-голяма система от държави, функционираща като система за колективна сигурност. За да изпълнява предназначението си, една система за сигурност трябва да бъде наистина „национална” (по характер), наистина „система” (с висока степен на интегритет и с национално отговорно управление) и наистина „за сигурност”, т.е., да представлява сложен механизъм за производство на сигурност.

На базата на казаното по-горе може да се приеме, че сигурност за една социална система (човек, общност, общество, държава, общност от държави) има тогава, когато основните идеали, ценности, потребности и интереси на системата не са подложени на никакви въздействия или не са застрашени от съществуващи въздействия, които социалната система да не е в състояние ефективно да неутрализира, контролира или управлява.

В контекста на горните разсъждения може да се направи известна класификация по основните компоненти на сигурността. Тя е свързана със спектъра на рисковете и заплахите за сигурността. При тази класификация сигурността бива политическа, военна, икономическа, финансова, социална, демографска, информационна, етническа, религиозна, екологична и т.н.

Параграф 2.3. „Социеталната сигурност – ключов аспект на сигурността”, извежда на преден план един особено съществен аспект на сигурността. Процесите на глобализация все по-настоятелно и безвъзвратно обхващат както географски все по-големи пространства, така и съдържателно все повече сфери от жизнената дейност на хората. От тази гледна точка описаните от различни автори нива и аспекти на сигурността изглеждат твърде динамични и ако на тях не се гледа само като на принципни положения и отправни точки, а като на нещо твърдо установено, ригидно и действащо в големи времеви периоди, съществува реална опасност да се пропуснат съществени моменти от динамиката на сигурността. Беше също така посочено, че в контекста на настоящото дисертационно изследване на социеталната сигурност като един от важните елементи на сигурността следва да се обърне по-специално внимание. Това е така, доколкото в нея *par excellence* е представен човешкият фактор и отношението му към сигурността както като потребител, така и като създател на собствената си сигурност.

Когато става въпрос за човека обаче, следва да се има предвид доказаният в психологията факт, че отгоре, на повърхността, онова, което единствено можем да наблюдаваме, е поведението на човека, онова, което той прави. Под него, скрита за непосредствено наблюдение, понякога маскирана от целенасочено демонстрирани поведения е психиката, като техен регулатор. А най-отдолу, наред с множество други фактори, но като ключов между тях е етногенезата, която, освен че активно участва във формирането на индивидуалната психика и груповите психични явления, по някакъв начин задава и формите на поведение в различни ситуации. Това много ясно се демонстрира, когато наблюдаваме реакциите на хора от различни етноси в едни и същи ситуации.

Теорията твърди, че социеталната сигурност характеризира състоянието на една доста сложна констелация от социални групи, процеси и институции, всички опериращи заедно и поотделно с определен набор от индивидуални и колективни идентичности. Понятието за идентичност на това ниво не се отнася само до националната и религиозната принадлежност, а обхваща и сферите на идеологията, професионалната ориентация, политиката, както и редица други показатели за социална стратификация и анализ. Разбира се, анализите върху социеталната сигурност не свеждат социалната матрица на обществата до обикновена сума от социални групи – тя е жив организъм със своя собствена вътрешна динамика, обусловена от значителното многообразие на социално-психологически и културни пластове на съзнанието, надграждани устойчиво върху най-деликатния от всички – този на идентичността.

Понятието за социетална сигурност е въведено от Копенхагенската школа в областта на сигурността и по-специално от Оле Уийвър. Тя характеризира „ситуации, които обществата възприемат като заплаха в термините на идентичността”.

В съвременните международни отношения „социеталната сигурност се отнася пряко до способността на обществото да продължава да съществува и да запази своите базисни характеристики в условия на непрестанно променяща се околна среда и в условия на възможни и актуални заплахи за сигурността. Социеталната сигурност се свързва с устойчивото развитие на обществото в рамките на приемливи условия за еволюция, запазване на традиционните езикови модели, културните, религиозните и социални

форми, а също и с разпознаваемата национална идентичност, традиции и обичаи“.

Социеталната сигурност засяга дълбоките социално-психологически нива на колективно осъзнаване, които рефлектират по своеобразен начин върху груповото политическо поведение в обществото. Така социеталната сигурност ангажира в анализа както етнонационалните, така и другите социални групи като носители едновременно на два вида идентичност – политическа и културна. Динамиката на европейския политически процес и създаването на нова европейска идентичност превръщат тази тема във все по-важна част от глобалния дебат за сигурността, далеч надхвърлящ границите на Стария континент. Става дума за Европейската политическа и културна идентичност.

Заплахите за социеталната сигурност днес ни изправят пред един нов образ за процеса на конструиране на европейското пространство. Налага се известен дуализъм в разбирането за интеграционните процеси. От една страна, се говори за система, осигуряваща стабилност, ефикасност и демократичен механизъм, а от друга – за мултикултурната основа, върху която стъпва Европа по отношение на идентичността и себеизразяването.

Европа днес конструира политика, основана в голяма степен върху саморегулацията на обществата и отделните културни общности в тях, но от друга страна, и върху стабилността на институциите, които трябва да се справят с широк кръг проблеми. Тези европейски институции трябва да могат да реагират в ситуации на локални конфликти, заплахи за отделни територии или групи от хора, масови миграционни вълни или при преодоляване на последствия от неочаквани природни и климатични дисбаланси. На институционално ниво структурите ще трябва да оперират и с теми, възникващи в резултат на мултикултурните особености на колективната идентичност на новите общества и да създават условия за устойчивост, прогрес и нагласи за межкултурна толерантност.

Социеталната сигурност като всяка друга политика в областта на сигурността си поставя и съответните цели. Освен трудността да се дефинира количествено измерение на абсолютната сигурност и парадоксите на бързо променящата се реалност дългосрочната визия за сигурност в Европа не може да се изолира от процесите на глобалната сигурност в света. Тя не може да се изолира и от

динамиката, която се създава в общественото пространство вследствие на паралелни граждански процеси и развитието на гражданското общество и неговите водачи, които не винаги са неправителствени организации. Ефективният подход е да се мисли не в категориите на загриженост за сигурността, а в категориите на създаването на лостове и механизми, които могат на ежедневен ниво да овладяват нормалните ситуации на неразбирателство и да ги третираат като част от обикновения дневен ред на обществото, а не като проблем или заплаха за сигурността.

Проблемът на социеталната сигурност в контекста на създаването на европейска идентичност и европейска трансация е свързан и с междинното му положение в няколко гранични области – сигурност, политически науки и международни отношения. Пресичайки границите на отделните държави, обществата стават все по-„мобилни“ и дифузни. Общностите и миграционните вълни пренасят своите вътрешни несъвършенства, проблеми и несигурност на новите територии, върху които се разполагат.

Балканите са уникално място по степента на социетална несигурност, т.е. по силата на заплахите и конфликтите, свързани с отношения между идентичности. Това е регионът в Европа, където са се водили най-много войни през ХХ век. Това бе единственото място, на което етнонационалните конфликти между две държави, принадлежащи към една военна общност (НАТО) – Гърция и Турция, едва не доведоха до война. Различни етнически групи и стремеж към обособяване има и в Западна Европа, но степента на конфликтност, породена от различните идентичности и силата на етнонационализмите на Балканите, е такава, че процесът на образуване на нови държави тук продължава. Балканите през 90-те години се превърнаха в сцена, на която се разгоряха единствените войни в Европа след 1945 г. и за първи път след съденето на фашистките престъпления срещу човечеството в Нюрнберг за съденето на нови престъпления бе създаден специален Международен наказателен съд, част от участниците в етническите конфликти бяха обявени за престъпници и изправени пред международен трибунал. През последните две десетилетия това е регионът, в който най-интензивно на такава малка територия в света са се създали толкова много нови държави на основата на принципа за самоопределение на общностите. През 1989 г. там има 6 държави, през 2005 г. – 11, през 2006 г.

те са 12, през 2008 г. – вече 13, а колко ще бъдат утре никой не може да каже, след като ежегодно има прецеденти на отделяне на нова политическа общност. Дори там, където проблемите като че ли са били решени, те се появяват отново. Протича ефектът на доминото, при който една етническа общност получава най-напред автономия в рамките на определена държава, а след това усилва своите позиции и претенции и се отделя.

От казаното дотук става ясно, че сигурността е сложен социален феномен, чиито прояви рефлектират върху всички аспекти от жизнената дейност на хората и функционирането на обществото като цяло. Съществуват различни нейни аспекти с обхват и съдържание, които изискват специално внимание, ресурси и усилия за поддържането им. Съществуват и разнообразни фактори, които влияят в една или друга степен върху поддържането на различните аспекти и съответните нива на сигурност. Въпросът, който възниква, е съществува ли някакъв източник, основа, която придава уникален характер на действията и поведението на отделните нации за създаване и укрепване на сигурността им. Допускането е, че това е етнопсихологията, изявяваща се през дългите периоди на формирането на всяка нация, а в нейната основа е етногенезата, която е скритият пласт, латентният фактор, който поражда и поддържа спойката между хората, принадлежащи към съответната нация. На анализа на този проблем е посветена следващата глава.

В трета глава „Глобализация и етногенеза – конфликт в търсенето на сигурност” се прави връзката между глобализацията като създаваща средата за сигурност и етногенезата, която стои в основата и задава формите на социално поведение, включително и в областта на сигурността.

Учените отдавна спорят дали биологичният вид *Homo sapiens* се изменя или социалните закономерности напълно са потиснали механизма на действие на факторите, оформящи вида. Общото между човека и останалите живи същества е необходимостта да обменят с околната среда вещества и енергия. Човекът обаче се различава от останалите по това, че трябва да добива с труд почти всички необходими средства за съществуването си, като взаимодейства с природата не само като биологично, но преди всичко като социално същество. Условиата и средствата, производителните

сили и съответстващите им производствени отношения непрекъснато се развиват.

В параграф 3.1. „Каузалната верига „етногенеза – социално поведение” – основа за съхраняване на националния образ в процеса на глобализация” се анализира процесът, в който различните народи са възниквали в различни епохи и са имали различни исторически съдби, които са оставяли толкова незаличими следи, колкото личните биографии, които оформят характера на отделните хора. Естествено, географската среда влияе на етносите чрез всекидневното общуване на човека с природата, но това не е всичко. Традициите, наследени от предците, играят своята роля, обичайната вражда или приятелство със съседите (етническото обкръжение) също играят своята роля, културните въздействия и религията имат своето значение, но освен всичко това има закон за развитието, който се отнася към етносите както към всяко друго природно явление. Неговото проявление в многообразните процеси на възникване и изчезване на народите се нарича етногенезис. Без да бъдат отчетени особеностите на тази форма на движение на материята, не би могло да се намери подходът към разгадаването на етнопсихологията нито в практически, нито в теоретичен план.

Стереотипът на поведение на етноса е толкова динамичен, колкото и самият етнос. Обредите, обичаите и нормите на взаимоотношенията се променят ту бавно и постепенно, ту много бързо. И когато се говори за стереотипа на поведение на етноса, винаги трябва да се посочва епохата, за която става дума. Промени, за добро или за лошо, настъпват с всеки етнос. Във всеки случай обаче промените вървят по свой път, на база на вече формираните се навици и представи. В това се крие неповторимостта на всеки етногенезисен процес и това е причината процесите на етногенезиса никога да не се копират един от друг.

И така, етносът може да се определи като колектив от индивиди, които отделят себе си от всички останали колективи. Етносът е сравнително устойчиво образувание, макар че възниква и изчезва в историческо време. И още нещо съществено за етноса – няма такъв реален признак за определяне на етноса, който да е приложим към всички известни случаи. Езикът, произходът, обичаите, материалната култура, идеологията понякога са определящи, а понякога – не. По-скоро признакът е твърдението на членовете на етноса, че „ние сме такива, а останалите са други“. В някаква степен

това явление е универсално и може да се предположи, че то отразява някаква физическа или биологична реалност, която може да се изведе като индикатор за разпознаване на етносите. Това се доказва, като се анализира възникването и изчезването на етносите и се установят принципните различия между тях. Те от своя страна могат да бъдат извлечени, ако се опише стереотипът на поведение на един или друг етнос, т.е. на онова, което е на повърхността, онова, което пряко може да бъде наблюдавано и регистрирано. Освен това е добре да се отчита и фактът, че поведението на етноса се променя в зависимост от неговата възраст, която за удобство се пресмята от появата на етноса на историческата сцена, т.е. като се анализира етнодинамиката.

Човекът, бивайки наред с всичко останало и животно, т.е. е и биологичен, живее в колективи или в специфични общности, наричани етноси. Етносът, като специфично явление в границите на вида *Homo sapiens*, има свое място. Съществуват начини за поддържане на относителна устойчивост на етноса, но съществуват и причини за неговото изчезване, както и за неговото възникване. Етническите колективи се приспособяват към едни или други локални условия, а етапите на развитие – обществените формации – са глобални и тяхната връзка с географската среда е антропоферата, т.е. етносферата.

Наблюденията показват, че етносите възникват и изчезват независимо от това какви представи за тях имат съвременниците им. Т.е. те не са продукт на социалното самосъзнание на отделните хора, макар да са свързани изключително с формите на колективна дейност на хората. Когато се съпоставят антропогенните изменения на ландшафта, възникнали с различна интензивност и в границите на определени региони, с историческите факти, се установява ясна връзка между антропогенните промени в природата и епохите на възникване на нови етноси. Възникването на нов етнос и преустройството на ландшафта съобразно неговите нови възделения, както и миграцията на голям брой хора с техните оръжия и оръдия на труда са работа във физическия смисъл на думата. Следователно те изискват да се изразходва енергия. Нещо повече, поддържането на етноса като система, т.е. сигурността му, също не може да мине без изразходването на енергия за преодоляване на постоянната съпротива на обкръжението. И даже упадъкът на етноса, т.е. забавянето на неговото развитие, е свързан с прилагането на сила –

причината за положителното или отрицателното ускорение.

Параграф 3.2. „Идентичност – същност, начини на формиране и конфликти“ е посветен на същността и формирането на идентичността на етноса и преодоляването на конфликти във връзка със съхраняването ѝ в условията на глобализация.

През 60-те и 70-те години на ХХ век теориите за идентичността се развиват с нова сила. Т. нар. „социологическа“ психология осъществява един важен научен преход от микро- към макро- равнище, от когнитивно към идеологическо и от интеракционистко към структурно равнище в изследванията върху човека и обществото. Всички тези теории поставят на преден план въпроси за значението на „индивидуалното“ и „груповото“ и техните отношения в общественото пространство. Така по един естествен начин идентичността започва да се изследва предимно като социална, а в последните десетилетия и като мултикултурна реалност.

Така възниква и идеята за социалната идентичност и социалното взаимодействие. Когато се говори за социалната идентичност като дълбинно обусловена в процеса на самоактуализацията на личността, се разграничават две основни платформи за анализ. От една страна, е контекстът на социологията, а от друга – на психологията. Това дава два диаметрално противоположни ъгъла за разглеждане на проблема. Например символният интеракционизъм, като развиващ се в контекста на американската социология, се изгражда около идеята за индивида като независима от средата функция за разлика от европейските теоретични платформи, които издигат важността на детерминизма на средата. Теориите на Дюркхем и Маркс поставят в центъра социално обусловените регулации в поведението на личността за разлика от американския модел за човека, който е доста по-действен и автономен. Тези две основни тенденции в социалната психология, силно повлияни от своя социологически или психологически контекст, правят опитите за техния гъвкав синтез изключително плодотворен при по-нататъшните изследвания върху параметрите на мултикултурната идентичност.¹

---

¹ **Pierre. L. van Den Berghe.** (2002) Multicultural democracy: can it work? // In Nations and Nationalism, Vol. 8, No. 4, 433–449.

Идентичността, като дълбинно мотивираща индивида вътрешна среда и същевременно резултат и функция на социокултурните трансформации във времето, позволява на Аз-а да се ситуира като агент на социалното взаимоотношение, т.е. да бъде разпознат през призмата на социалните перцепции, общуване и поведение. В тази връзка като същностен параметър на идентичността науката изследва многопосочно атитюдите – те са и познавателна способност на личността, и социална представа, и съставляващи емоционалната и поведенческа реализация на отделния индивид. Атитюдите са били обект на изследвания и в качеството си на определящи естеството на вярванията и ценностите на личността, затова и винаги са били изключително интересни за религията, културологията и антропологията. Те имат своята динамика и сила в едно групово измерение, те са форма на социално познание и като такива е важно да бъдат разглеждани и като цялостна система от социокултурни нагласи, следователно и като основа на социалната идентичност.

В началото на 70-те години различните социални науки са натрупали достатъчно теоретични и емпирични основания, за да преминат към една по-свободна употреба на термина „идентичност“ в обяснението на процесите в модерното общество. Постепенно, от една страна, идентичността се превръща в културно клише, но от друга, изследователите продължават да изучават дълбоките философски корени на проблема и да изследват различни нива на реалността, вкл. на междуинституционално и междукултурно ниво. Така вече се говори за институционални идентичности, които помагат на индивидите да функционират в съответните социални и организационни структури. Можем да изброим – професионална, образователна, съседска, семейна и др. идентичност. Изследванията показват, че за съвременния човек тези идентичности са в непрекъснатата динамика и взаимовръзка в цялостния процес на създаване на неговия идентичностен опит.

Що се отнася до етническата идентичност, тя става централен въпрос през 60-те години, но остава такъв и до днес, като се превръща постепенно в приоритет при реализацията на националната политика и сигурността на държавите. Голямата дилема дали идентичността се унаследява или придобива като някаква изначална

действителност за индивида, или пък може да се създава, доразвива, обогатява и променя в хода на индивидуалния личностен опит стои и до днес пред учените и изследователите. Различните социални и политически движения поставят през годините доста остро в полето на анализа расовите, етническите и малцинствените идентичности.

Въпросът, който възниква при изследване на етническите конфликти, е кога етническата идентичност провокира политически действия. Отговорът е, когато етническата принадлежност има последици за общността в нейното взаимодействие с други общности и с държавата. По-точно казано, до момента, в който етническата принадлежност се превръща в главна детерминанта на сигурността, статута, материалното благосъстояние на хората или на техния достъп до политическата власт; именно тогава е възможно тя да стане най-изявената част от идентичността на хората. Логиката е такава, че ако към една общност се отнасят различно, като я ограничават или ѝ дават привилегии, нейните членове осъзнават общите си връзки и интереси. Когато се ограничи разграничаването от другите общности, общностната идентификация става по-малко значима като обединяващ принцип.

Параграф 3.3. „Мултикултурната идентичност като фактор за социеталната сигурност“. Търсенето на факторите за повишаване на социеталната сигурност отведе изследването до разкриването на мултикултурната идентичност като един от ключовите фактори. Социеталната сигурност, като част от общата европейска стратегия за сигурност, се концентрира именно върху процеса на управление на динамичната колективна идентичност в хода на този мощен поток. Трансформацията на националната държава на дълбинно ниво се осъществява с помощта на взаимнообуславящите се и взаимодействащи си констелации от политически и културни идентичности на европейско, национално и регионално ниво. Този политически и социален механизъм все повече, разбира се, с различно темпо в различните части на Европа, придобива ново ключово значение за процеса на формиране на новата идентичност. Тя е мултиконтекстна и постмодерна и носи в себе си качествено ново разбиране за мултикултурните измерения на социалния процес.

Европейската идентичност се създава и рedefинира непрекъснато в процеса на интеграция на нови и нови държави и общности и се гради най-напред върху основата на принципа на „включването“, отсъствието на конфликт и развитието на международните отношения в техния възможно най-пълноценен за гражданите вариант. Във време, когато държавите и обществата преживяват такава драстична трансформация, европейската сигурност все повече се превръща в най-важен политически приоритет, който трябва да защити гражданското общество и републиканските ценности. Да изведе принципи, обединяващи различните части на континента, принципи, водещи до икономически и социален просперитет, до триумф на либерализма и отвореността към движението на стоки, идеи, информация и хора.

Социеталната сигурност като едно от базисните условия за създаването на европейска идентичност у гражданите на Обединена Европа е съпътствана и от съответните социалнопсихологически процеси. Наблюдава се увеличаване на обществената несигурност пред лицето на нови и непознати културни и религиозни модели, страх от загуба на контрол върху равновесието в обществото, страх от намаляване на перспективите за професионална реализация, страх от политическа и финансова нестабилност, страх и от близостта на исляма в периферните европейски територии. Всички тези фактори безспорно влияят на процесите на функциониране на колективните идентичности и като цяло върху интеграцията на нови държави и общности. Те са част от предизвикателствата пред процеса на формиране на мултикултурна идентичност у съвременния човек. На индивидуално-психологическо ниво и като част от своята референтна група всеки индивид също би трябвало да намира пътища за справяне с трудностите, пред които се изправя. Общите европейски политики в тази насока и местната власт в отделните държави членки ще бъдат менторите на тези тенденции – т.е. налице е мултицентрична стратегическа рамка за управление на новата мултикултурна европейска идентичност. Тази рамка ще бъде и занапред под мощното въздействие на едновременните процеси на интеграция и фрагментация в Европа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд бе насочен към изследване на връзката между процесите на глобализация като формиращи новата среда за сигурност, състоянието на сигурността и активирането на етническият фактор като реакция на това. При проучването на релевантната на проблема литература стана ясно, че тази връзка е почти очевидна, доколкото световни, а и не малко български учени разработват проблема за сигурността и в резултат на своите изследвания са описали опорните точки на сигурността. Тъй като глобализацията е в много напреднала фаза, а и ефектите от нея засягат все по-големи маси от хора, тя също не е убягнала от вниманието на учените. Съществуват вече множество задълбочени изследвания, които анализират както същността, така и отражението на глобализацията върху всички аспекти от жизнената дейност на хората. На анализ е подложено и отражението ѝ върху сигурността. Тази широка научна база създаде достатъчно голяма теоретична основа за разгръщане на анализа в дисертационния труд. Ето защо настоящото изследване направи опит да отиде и по-нататък, а именно – в разкриване на причините за активиране на етническият фактор в опитите му да реши проблемите със сигурността. Етногенезисът, проявяващ се чрез формираната на негова основа етническа психология на нациите и експлициран в реалното социално поведение на големи маси от хора, се превърна в добра отправна точка за разсъждения върху новата ситуация, в която се наблюдават необратими процеси, породени от глобализацията и активиращи целенасочената, а твърде често и стихийна реакция на етносите за запазване на своята идентичност и в крайна сметка за решаване на проблемите със сигурността на хората от етноса.

Изводи, резултати и препоръки

В резултат на теоретичния анализ от дисертационното изследване и основаните на него емпирични проекции могат да се направят следните **изводи**:

1. Глобализацията е необратим процес, който постепенно обхваща отделни държави, региони и целия свят.

2. Ефектите от глобализационните процеси както върху природната среда, така и върху социума не са еднозначни. Наред с многото положителни резултати, които подобряват живота на

хората, съществуват и много негативни влияния не само върху природата, но и върху хората. Ето защо процесите на глобализация следва да се управляват целенасочено и разумно, с отчитане на дългосрочните ефекти от нея.

3. Сигурността на отделния човек е основно морално и политическо право. Тя е мярка за устойчивостта на равновесното положение на държавата, състояние на защитеност на личността, обществото и държавата от вътрешни и външни заплахи, което позволява да се обезпечат конституционните права, свободи, достойно качество и равнище на живот на гражданите.

4. Сигурността не е механичен сбор от структури, норми и хора, а изключително сложна организация, с много силни взаимни връзки, ефективна координация и качествено управление на процесите. Тя може да се разглежда като политическа, военна, икономическа, финансова, социална, демографска, информационна, етническа, религиозна и екологична.

5. Сигурността е сложно, многостепенно и многостранно обусловено явление. Един от нейните ключови аспекти е социеталната сигурност, чието пренебрегване води до накърняване на хомеостазата на обществото, до нарушаване на нормалните условия за живот на хората, до проваляне на жизнените им планове и до потискане на чувството за съпричастност и грижа за отделния човек.

6. Етногенезисът предполага и участва в регулацията на индивидуалното поведение на хората, принадлежащи към съответния етнос чрез изградени през вековете и утвърдени форми на поведение, които придават специфика и уникалност на всяка етническа група.

7. Своевременното и разумно решаване на конфликтите, през които минава всеки етнос по пътя на своята трансформация, облекчава адаптацията на принадлежащите към него хора към новите условия и прави новите форми на поведение по-приемливи.

8. Отчитането на етническата уникалност в международните отношения и запазването на културната и социална идентификация повишават чувството за сигурност и тушират зараждащите се конфликти.

9. Изграждането и поддържането на един от ключовите аспекти на сигурността – социеталната сигурност, прави хората спокойни и уверени в ежедневието, дава им простор за проекции в бъдещето и осигурява нормалното функциониране на обществото.

10. Грижата за етническата идентификация и поддържането на възпроизводството на етническия код в условията на глобализация е условие за мирно съжителство и обединяване на усилията на нациите за постигане на по-високи нива на сигурност.

Резултатите от дисертационното изследване, концентрирани в посочените по-горе изводи, както и установените добри практики за постигане и поддържане на етнически мир и добросъседско сътрудничество, позволяват да се направят следните **препоръки**. Необходимо е:

1. Да се създадат интернационални и интердисциплинарни научни екипи, които да изследват процесите на глобализация и ефектите, които тя поражда както върху природата, така и в различни сфери на социалния живот.

2. Да се създадат на национално и регионално равнище специализирани структури за мониторинг върху процесите на глобализация и ефектите, които те предизвикват.

3. Да се апробират, стимулират и въведат различни форми за междуетническо сътрудничество в различните жизнени сфери – икономическа, социална, културна и др.

4. Във висшите училища, там където е подходящо, да се разкрият специалности или да се въведат учебни дисциплини, които да запознават студентите с проблемите на етносите, както и да ги подготвят за работа сред тях.

5. Да се заложат и периодично да се провеждат лонгитюдни и сравнителни изследвания за реализирането и ефекта от реализирането на програми за работа сред етносите.

6. Да се обмислят и предложат законодателни инициативи, които да реализират принципа за равнопоставеност на етносите.

IV. НАУЧНИ И ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

- На базата на анализ на целенасочено подбрана извадка от литературни източници в областта на глобализацията е дадена авторова интерпретация за социалните последици от нея.
- Доказана е ролята на глобализацията като фактор, определящ съвременната среда за сигурност и влияещ върху начина на функциониране на социума.
- Анализирани са възможностите за целенасочено и в интерес на хората управление на процесите на глобализация.
- Чрез анализ на сигурността е изведена социеталната сигурност като неин ключов аспект.
- Логически е обоснована каузалната верига „етногенезис – социално поведение“ като основа за съхраняване на националната идентичност в процеса на глобализация.
- Доказана е ролята на мултикултурната идентичност като фактор за социеталната сигурност.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Баянмунх Бор Санджа, Билегт.** Миграционните процеси като фактор за осигуряване на социеталната сигурност в Европейския съюз. // e-Journal VFU, брой 10 – 2017, ISSN 1313-7514
2. **Баянмунх Бор Санджа, Билегт.** Социеталната сигурност – ключов аспект на сигурността в Европейския съюз. // e-Journal VFU, брой 10 – 2017, ISSN 1313-7514